

ԽԱՌՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Х. АБОВЯНА

Հումանիտար գիտություններ №-1-2 (37-38) 2020 Гуманитарные науки

ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ն.Զ.

Խ.Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան
0010. Երևան, Տիգրան Մեծի 17
e-mail: nellikar2111@mail.ru

Հոդվածում դիտարկվել են արժեք, էկոլոգիական արժեք հասկացությունները, վերլուծվել դրանց էությունը, բովանդակային բաղադրիչները: Հենվելով մի շարք հայեցակարգային դրույթներ վրա՝ բացահայտվել են արժեք հասկացության սահմանման, որոշարկմանն ուղղված մոտեցումներ:

Հիմնավորվել է, որ էկոլոգիական արժեքները որոշ առումով բնութագրում են մշակույթը, հասարակության էկոլոգիական կրթվածության մակարդակը, ազգային ավանդույթները: Մի շարք գիտնականների տեսական դրույթների վերլուծության և ընդհանարցման արդյունքում հստակեցվել և նորովի է բնութագրվել «էկոլոգիական արժեք» հասկացությունը:

Էկոլոգիական արժեքները բացահայտում են ոչ միայն բնության, այլև հասարակության նկատմամբ մարդու վերաբերմունքը, քանի որ նրանք պայմանավորվում են հստակ նպատակադրում, էկոկոդմնորոշված գործունեության եղանակներ: Հիմնավորվել է, որ էկոլոգիական արժեքները հանդիսանում են շրջապատող միջավայրի, բնության նկատմամբ անձի վերաբերմունքը, վարքը կարգավորող արժեքներ: Այդ պատճառով «մարդ-կենսոլորտ» համակարգի զարգացման ժամանակակից փուլում անհրաժեշտ է էկոլոգիական արժեքների ինտեգրում համամարդկային արժեքների համակարգ:

Հիմնաբառեր. *էկոլոգիական արժեք, կոլոկյուցիոն զարգացում, էկոկենտրոն գործունեություն, համամարդկային արժեքների համակարգ, ինտեգրատիվ մոտեցում, էկոլոգիական կրթություն:*

Ներկայացված է խմբագրություն 10.10.2019թ.

Ներկայումս, երբ ահագնացող արագությամբ ինֆորմացիոն միջավայրը թելադրում է կրթական, մշակութային, գիտական, քաղաքական ոլորտների զարգացման միտումները, պայմանավորում մարդկային հասարակության հետագա գոյության խնդիրը, ձևավորվել է համամարդկային և ազգային արժեքների համակարգի ստորակարգության ճգնաժամ: Անկասկած, այդ համատեքստում առանցքային նշանակություն ունի «մարդ-կենսոլորտ»

բազմամակարդակ համակարգի կոնվոլյուցիոն զարգացումը, ինչը ենթադրում է արժեքների ավանդական, մարդակենտրոն համակարգից անցում էկոլոգիական արժեքների համակարգի:

Հասարակության էկոլոգիական արժեքների համակարգի կառուցվածքային վերլուծության համար մեթոդաբանորեն անհրաժեշտ է հարաբերակցել «արժեք», «էկոլոգիական արժեք» հասկացությունները: Ժամանակի հոլովությամբ արժեքները հանդես գալով որպես նորմ, չափանիշ՝ բնութագրել են դարաշրջանը, մշակույթը, կրթական գերակայությունները և հասարակության զարգացվածության մակարդակը: Արժեքների, արժեքային կոդմոնոքշումների ձևավորման, համալրման շարունակական և պարտադիր գործընթացն ապահովել և ապահովելու է հասարակության կենսունակությունը:

Արժեքների հիմնախնդրի բազմակողմանի ուսումնասիրման պահանջմունքը հիմնականում առաջանում է հասարակության զարգացման անցումային, ճգնաժամային փուլերում, երբ անընդհատ և օրինաչափ սերնդափոխության գործընթացում որոշ արժեքներ ընդունվում են, որոշները՝ մերժվում, իսկ գերակշռող մասն ենթարկվելով փոփոխությունների՝ վերաիմաստավորվում, արդիականացվում և շարունակում գործել նոր իրողությունում: Հետաքրքրությունը մարդկային փոխհարաբերություններում արժեքների դերի գիտակցման վերաբերյալ սկիզբ է առել հասարակության զարգացման ամենավաղ փուլերում և օրինաչափորեն շարունակում է զարգանալ՝ առաջադրելով նոր ինտեգրատիվ մոտեցումներ:

«Արժեք» հասկացությունը ունի մի քանի նշանակություններ՝ երևույթների և առարկաների հատկանիշներ են, բարոյական հասկացությունների բնութագրեր, սոցիալական երևույթների որակումները [1]:

Փիլիսոփայական բառարաններում «արժեք» հասկացությունը մեկնաբանվում է որպես իրականության որոշակի երևույթների մարդկային, սոցիոլոգիական, մշակութային նշանակությունը ցույց տվող հասկացություն: Արժեքը շրջապատող աշխարհի առարկաների դրական կամ բացասական նշանակությունն է մարդու, սոցիալական խմբերի, ընդհանուր առմամբ հասարակության համար. չափանիշը և միջոցները այդ նշանակության գնահատականն են, որոնք արտահայտվում են բարոյական սկզբունքներում, նորմերում, իդեալներում, դիրքորոշումներում և նպատակներում [2]:

«Արժեքներ», «արժեքային կոդմոնոքշումներ» հասկացությունների սահմանման և ընդհանրական ընկալման հետ կապված գիտական գրականությունում շրջանառվում են մի շարք մոտեցումներ: Համաձայն առաջին մոտեցման՝ արժեքները դիտարկվում են որպես օբյեկտիվ իրողություն, որը ստեղծում է մարդը իր գործունեության ընթացքում: Արժեքները գոյություն ունեն անկախ ժամանակից և տարածությունից: Երկրորդ մոտեցումը պնդում է, որ արժեքները սուբյեկտիվ են և իրենց կառուցվածքում կրում են անձի մտավոր, հոգեբանական, բարոյական առանձնահատկությունների նախադրյալների ամբողջությունը: Այս մոտեցումը բնորոշ է Կանտյան փիլիսոփայությանը, որի կենտրոնում մարդն է և նրա արժեքների խնդիրը: Երրորդ դեպքում «արժեք» հասկացությունը դիտարկվում է մարդաբանական տեսանկյունից՝ որպես օբյեկտների և սուբյեկտների փոխհարաբերության արդյունք: Ավելի ուշ արժեքանական այս մոտեցումը հենքային դարձավ մի շարք մարդաբանական գիտություններում: Մ.Վեբերը նշում է, որ «արժեք» հասկացությունը առանցքային է սոցիալական գիտություններում և որոշում է անձի հետաքրքրությունների ուղղվածությունը՝ բնութագրելով սոցիալ-պատմական զարգացումը, համաշխարհային տեղաշարժերը [3]:

Ակնհայտ է, որ արժեքները երբեք տարանջատված չեն, գոյություն ունեն ամբողջական համակարգում և պայմանավորում են իրականության նկատմամբ մարդու գործունեության ձևերը: Միանշանակ ակնհայտ է, որ շրջակա աշխարհի առարկաները և երևույթները մարդու կյանքում արժևորվում են այն դեպքում, եթե բավարարվում կամ չեն բավարարվում նրա որոշակի նյութական և հոգևոր պահանջմունքները: Այս դիտարկումը ենթադրում է, որ արժեքները նշանակալի են սուբյեկտի համար, առաջանում են ոչ թե նրանից անկախ, այլև շնորհիվ նրա և գոյություն ունեն հենց նրա համար: Արժեքներն առաջադրում են մարդիկ՝ ելնելով կյանքի պայմաններից, պահանջմունքներից: «Արժեքներն ամրագրում են այն ինչ մշակվել է մարդու կյանքում, իսկ ազգային մտածելակերպում դրանք հանդես են գալիս որպես նորմ: Եթե ժամանակի թելադրանքով փոխվում են արժեքները փոխվում են նորմերը հետևաբար փոխվում են նաև դաստիարակության նպատակները» [4]:

Այսինքն՝ «արժեք» հասկացությունը գոյություն ունի և էվոյուցիա է ապրում «մարդ-մարդ», «մարդ-բնություն-հասարակություն» փոխհարաբերություններում: Այս բազմամակարդակ, բազմաբնույթ փոխհարաբերությունները համամոլորակային նշանակություն ունեն և հենքային են համամարդկային մշակութային արժեքների համակարգի ձևավորման գործում: Նման մոտեցումը փաստում է, որ էկոլոգիական արժեքները՝ որպես շրջապատող միջավայրի, բնության նկատմամբ անձի վերաբերմունքը, վարքը կարգավորող արժեքներ, համամարդկային արժեքների կառուցվածքային կարևոր բաղադրիչն են և իրենց բովանդակությունում կրում են յուրաքանչյուր արժեքին բնորոշ գծեր:

Էկոլոգիական արժեքի, արժեքային կողմնորոշումների հիմնախնդիրը շրջանառվել է սկսած 20-րդ դարի կեսերից: Փիլիսոփաները, մանկավարժները, սոցիոլոգները կարևորում են մարդու կողմից բնության որպես արժեքի գիտակցումը և ընդգծում էկոլոգիական արժեքների էության, բովանդակային և կառուցվածքային բաղադրիչների սահմանման անհրաժեշտությունը: Սակայն էկոլոգիական արժեքանությունը՝ որպես առանձին գիտաճյուղ, հայեցակարգային և մեթոդաբանական գիտական հիմնավորումներ դեռևս չունի: Այդ պատճառով մենք նպատակ ունենք էկոլոգիական արժեքների բովանդակային վերլուծությամբ սահմանել այդ հասկացությունը և բացահայտել նրա աշխարհայացքային նշանակությունը:

Չնայած տարբեր գիտնականների կողմից էկոլոգիական արժեքների տարբեր բնութագրումներ են տրվել, այնուամենայնիվ դրանք սահմանազատված չեն և օրինաչափորեն լրացնում են իրար: Էկոլոգիական արժեքները իրենցից ներկայացնում են օբյեկտիվի և սուբյեկտիվի փոխկապակցվածությունը, բնութագրում են սուբյեկտ-օբյեկտ հարաբերությունը և ձեռք են բերում անձնային նշանակություն, էկոլոգիական արժեքները իմաստ, բովանդակություն են ստանում սուբյեկտի և բնության օբյեկտների ուղղակի և անուղղակի փոխազդեցության տարբեր ոլորտներում:

Վ.Վ.Նիկոլինայի կարծիքով էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծման գործընթացում էկոլոգիական արժեքները նպաստում են հասարակության ինտեգրմանը, օգնում են անհատին ստեղծված իրավիճակում դրսևորելու սոցիալապես ընդունված վարքագիծ [5]:

Կ.Ստոլկուսը նշում է, որ էկոլոգիական արժեքների յուրահատկությունը պայմանավորված է բնության օբյեկտների և երևույթների, կենսաբանական բազմազանության, կենսահամակարգերի փոխկապակցվածության գնահատականով: Բնության մեջ օրինաչափ գործող կապերը սուբյեկտին մղում է էկոլոգիական գործունեության՝ համագործակցելով այլ սուբյեկտների հետ [6]:

Ա.Վ.Գազարինը էկոլոգիական արժեքների բովանդակությունում դիտարկում է էկո-բարոյական, էկո-մարդասիրական, էկո-գեղագիտական, էկոկոլմնորոշված գործունեության և բնության հետ մարդու ֆիզիկական և հոգևոր միասնության գաղափարը [7]:

Այսպիսով, էկոլոգիական արժեքներին վերաբերող ուսումնասիրությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հաճախ շատ գիտնականներ չեն առանձնացնում բնության մեջ մարդու վարքագիծը որոշող արժեքների առանձին խումբ: Մեր կարծիքով մարդու էկոլոգիապես արդարացված և անվտանգ գործունեությունը, բնության նկատմամբ սերն ու պատասխանատու վերաբերմունքը պայմանավորված չեն միայն էկոլոգիական արժեքներով այլև համամարդկային արժեքների համակարգով և սերտորեն կապված են հոգևոր, բարոյական արժեքների հետ:

Փիլիսոփայական, արժեքանական, մեթոդական, մանկավարժական հայեցակազմի մոտեցումների վերլուծությունը ցույց տվեց, որ երկար ժամանակ ուսուցման գործընթացում չեն առանձնացվել նպատակների և բովանդակության արժեքային բաղադրիչները, սակայն բնության դիտարկումը որպես հոգևոր արժեքի վաղուց հանդիսանում է կարևոր մանկավարժական ավանդույթ: Ինչպես գրում է Մ.Մամուրյանը՝ բնությունից կտրվելն է աղարտում մարդուն, նրա իմացական ու բարոյական մեկուսացումն է տանում դեպի հասարակության անշարժացում [8]: Հայ մեծ մանկավարժ Խ.Աբովյանը՝ կարևորելով բնության դերը անձի արժեհամակարգի ձևավորման գործում, պահանջում էր, որ ամեն երեխա «...բաղում բաներ», սովորեր զանազան «բուսոց անվանքն ու կերպը», որպեսզի տեսնի իր աշխատանքի արդյունքները և գնահատի [9]: Ըստ մեծ լուսավորիչի՝ այդպիսի աշխատանքները նպաստում էին ոչ միայն նյութական այլև բնապահպանական արժեքների ձևավորմանը: Այսինքն՝ կարող ենք ասել, որ էկոլոգիական արժեքները մի կողմից կարող են հաղթա գալ որպես վարքի և գործունեության դրդապատճառներ, պահանջմունքներ, մյուս կողմից՝ նպաստել որոշակի դիրքորոշումների ձևավորմանը՝ ձեռք բերելով գնահատող գործառույթ:

Համաձայն այս մոտեցման՝ էկոլոգիական արժեքների ձևավորման համար հենքային են մարդու պահանջմունքները, որոնց բավարարման համար առաջնային է բնությունը: «Մարդ-կենսոլորտ» համակարգում փոխհարաբերությունների համաչափ, ներդաշնակ զարգացման համար առաջնային պայման է անձի պահանջմունքների և բնության, հասարակության պահանջների տրամաբանական հարաբերակցությունը: Ակնհայտ է, որ մեր իրականությունում խախտվել է մարդու առաջնային և երկրորդային պահանջմունքների օրինաչափ փոխպայմանավորվածությունը և արդյունքում ձևավորված կեղծ պահանջմունքները (ճոխ կյանքի, թանկարժեք, շքեղ իրերի պահանջմունքը և այլն) թելադրում են հասարակության արժեքային կողմնորոշումները, գերակայությունները: «Սակայն մարդկության զարգացման տարբեր ժամանակներում մարդու, հասարակության պահանջմունքների բավարարման չափանիշների սահմանումը միշտ էլ խնդրահարույց է եղել և այսօր էլ հնարավոր չէ հստակ սահմանազատել թե ժամանակակից մարդու համար իրավամբ որ պահանջմունքներն են առաջնային, գիտակցված կամ չգիտակցված, որոնք են երկրորդային: Նման մոտեցումը գործառնական նշանակություն ունի նաև էկոլոգիական կրթության համատեքստում: Միայն մարդկային պահանջմունքների նպատակային բավարարման դեպքում տնտեսական հարմարավետությունը կաշխատի ի շահ «մարդ-կենսոլորտ» համակարգի համընթաց և կայուն զարգացմանը: Այդպիսի հասարակություն ունենալու համար անհրաժեշտ է մարդու արժեհամակարգի, աշխարհայացքի փոփոխություն [10]:

Էկոլոգիական արժեքների բնութագրման համար էական նշանակություն ունի նաև անձի հուզաարժեքային ոլորտը: Բնության օբյեկտների, երևույթների զգայական ուսումնասիրման և հուզական ընկալման արդյունքում ձևավորվում աշխարհի ընդհանուր գիտական պատկերը, որը առանցքային էկոլոգիական հասկացություն է: Այսինքն՝ էկոլոգիական արժեքների

ձևավորման գործընթացի ամբողջականությունը պայմանավորված է մարդու պահանջմունքների և հույզերի ինտեգրմամբ:

Բնությունը կյանքի միջավայր է, ճանաչողական, բարոյական, հոգևոր, գեղագիտական արժեք: Որպես էկոլոգիական արժեքներ հանդես են գալիս՝ «բնությունը», «կյանքը», «կենսաբանական բազմազանությունը», «կենսոլորտի կայունությունը», «սոցիալական պատասխանատվությունը», «առողջ ապրելակերպը», «առողջությունը», «հասարակություն-բնություն համակարգի կոեվոլյուցիոն զարգացումը» և այլն:

Բնության ամբողջականության գիտակցումը Երկիր մոլորակում կյանքի շարունակականության ապահովման կարևոր նախապայման է: Մարդը բնության մասնիկն է, բնության ծնունդը, իսկ էկոլոգիական արժեքները մարդու հոգևոր ոլորտի կարևոր բաղադրիչներն են և հանգեցնում են շրջապատող միջավայրի հետ մարդու ներդաշնակ հարաբերության պահանջմունքի ձևավորմանը:

Աշխարհը՝ որպես ամբողջական համակարգի, կենսաբազմազանությունը՝ որպես հատուկ արժեքի և կյանքի կայուն զարգացման կարևորագույն պայմանի գիտակցումը ձևավորում է արժեքային վերաբերմունքը կյանքի, առողջության պահպանման ու ամրապնդման նկատմամբ: Անժխտելի է, որ էկոլոգիական արժեքները բնութագրում են «մարդ-կենսոլորտ» փոխհարաբերության վերաբերյալ անձի պատկերացումները, աշխարհընկալումը, կարգավորում շրջապատող միջավայրում մարդու վարքը:

Ընդհանրացնելով մեր դիտարկումները՝ կարող ենք սահմանել, որ էկոլոգիական արժեքները որպես համամարդկային արժեքային համակարգի ենթակառուցվածք որոշում են բնության օբյեկտների և երևույթների, կենսոլորտի կայունության, բնության և հասարակության կոեվոլյուցիոն զարգացման նշանակությունը մարդու և ընդհանրապես հասարակության համար:

Այսպիսով, հասարակության կայուն զարգացման և կրթության արդիականացման համատեքստում էկոլոգիական արժեքների համակարգը որոշում է մարդու վերաբերմունքը շրջակա աշխարհի, մարդկանց, սեփական անձի նկատմամբ՝ համաձայն բնության օրենքների: Հանդես գալով որպես անձի ակտիվության և վարքի կարգավորիչները՝ էկոլոգիական արժեքները սահմանում են էկոլոգիական էթիկայի և հասարակությունում ընդունելի նորմերի արդյունավետ հարաբերակցությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Թորգոմյան Լ. Մանկավարժական արժեքանության հիմունքներ: /Ուսումնական ձեռնարկ/ Երևան «Ան-Ջոն». 2011, 160 էջ, էջ 6:
2. Փիլիսոփայական բառարան (Մ.Մ.Բոգեևտալի խմբագրությամբ),- Եր.:Հայաստան, 1975,- 467 էջ:
3. Вебер М., Исследования по методологии науки. Ч.1 /Макс Вебер ; Пер. М.И. Левина .– Москва : Изд. ИНИОН АН СССР, 1980 . – 202 с.
4. Никандров Н.Д. Россия: ценности общества на рубеже XXI века.- М.: 1997.- 140с.
5. Николина В.В. Аксиологический подход в исследованиях проблем экологического образования // Методологические и методические основы исследований в области биологического и экологического образования. Материалы методол. семинара 12-13 ноября 2002г изд. РГПУ им. А.А. Герцена, 2002.-28-30 с.
6. Стошкус К. О понятии экологической культуры // Проблемы формирования экологической культуры.- Вильнюс, 1987.- 22-42 с.
7. Гагарин А.В. Экологическая компетентность личности: психолого-акмеологическое исследование. М.: Издательство РУДН, 2011.-160 с.
8. Պատմաբանասիրական հանդես-Եր.: ՀՀ գիտության ազգային ակադեմիա, 2012.,2 /190/, էջ 43:
9. Գանին Ժ.Ի. Խ.Աբովյանը աշխարհագրության ուսուցիչ: Եր.: Լույս, 1986, էջ 161:
10. Կարապետյան Ն.Ջ., Էկոկենտրոն գիտակցության ձևավորման հիմնախնդիրը ժամանակակից հասարակությունում: Կրթությունը և գիտությունը Արցախում, 1-2, 2017, էջ 25:

РЕЗЮМЕ

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ ОБЩЕСТВА

КАРАПЕТЯН Н.З.

В статье рассматривается сущность понятия «ценность», описываются и содержательные компоненты понятия «экологическая ценность». Представлены концептуальные положения, подходы к определению понятия «ценность», рассмотрены теоретико-методологические вопросы формирования экологических ценностей. Обосновано, что экологические ценности характеризуют культуру, уровень экологической образованности общества, национальные традиции. На основе анализа и обобщения теоретических взглядов ряда ученых уточнено и по-новому охарактеризовано понятие «экологическая ценность».

Экологические ценности являются основанием отношения человека как к природе, так и к обществу, поскольку они предопределяют целеполагание и способы экологоориентированной деятельности. В статье обосновывается, что система экологических ценностей общества является своеобразным регулятором поведения человека в природе, окружающем мире и необходимо интегрировать экологические ценности в систему общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: экологическая ценность, коэволюционное развитие, экоцентрическое отношение, система общечеловеческих ценностей, интегративный подход, экологическое образование.

SUMMARY

CONTEXTUAL ANALYSIS OF THE SYSTEM OF ECOLOGICAL VALUES OF THE SOCIETY

KARAPETYAN N.Z.

The article reveals the conceptions of values, ecological value thus analyzing their essence and contextual components. Based on some conceptual provisions, the article revealed some approaches which are connected with the definition of the conception of a value. It justified the fact that in some cases ecological values can describe culture, the level of ecological education of the society and national traditions. Ecological values reveal not only the attitude of the nature towards the society but also the fact that it tends the direct purpose and eco-oriented ways of activity. The article stated that the ecological values deal with the attitude towards a person and the values which regulate the behavior. Thus in the modern stage of the “man-biosphere” system development, the integration of the system of universal ecological values is very necessary.

Key words: ecological value, co-evolutionary development, ecocentric activity, universal value system, integrative approach, ecological education.

Տպագրության է երաշխավորել մ.գ.թ., դրցենտ Մ.Գևորգյանը 07.09.2020թ.